ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

VOLUME 3, ISSUE 5 2025

Tadqiqot uz

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

MA'MUN UNIVERSITETI

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 5 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

ТОМ 3, НОМЕР 5

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 5

doi® crossref

ТОШКЕНТ-2025

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№5 (2025) DOI http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-5

Бош муҳаррир: | Главный редактор: Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош муҳаррир ўринбосари: | Заместитель главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)
Axmedov Oybek Saporboyevich
Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
O'rozboyev Abdulla Durdibayevich
Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM
Kalandarov Oybek Ruzimbayevich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM
Yakubov Muzaffar Kamildjanovich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM
Galiyeva Margarita Rafaelovna
Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Nasrullayeva Nafisa Zafarovna
Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti
Cho'ponov Otanazar Otojonovich
Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti
Yakubova Matluba Tajibayevna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM
Samandarova Lola Sultanovna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)
Cho'ponov Otanazar Otojonovich
Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti
Ruzmetov Surojbek Allaberganovich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)
Yakubova Matluba Tajibayevna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)
Matnazarov Javlanbek Kabulovich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI
Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev
Tarix fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi
Ashirov Adhamjon Azimbayevich
Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi
Fanlar akademiyasi Tarix instituti.
Goncharov Yuriy Mixaylovich
Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya
Shaydurov Vladimir Nikolayevich
Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya
Abdullayev Utkir Ismoilovich
Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti
Matkarimova Sadoqat Maqsudovna
Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM
Abdullayev Timur Pulatovich
Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM
Abdalov Umidbek Matniyazovich
Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM
Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna
Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti
Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich
Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI
Shoumarov G'ayrat Baxromovich
Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi
Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi
Kryukova Tatyana Leonidovna
Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya
Karpinskiy Konstantin Viktorovich
Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI
Ruzmetov Baxtiyar
Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma’mun Universiteti NTM
Sherov Alisher Bakberganovich
Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa
doktori (PhD), professor
Ma’mun Universiteti NTM
Voronsova Yuliya Vladimirovna
Iqtisodiyot fanlari nomzodi
Moskva davlat boshqaruvi universiteti
Jabborov Umarbek Rustambekovich
Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Ma’mun Universiteti NTM
Cho‘ponov San’at Otanazarovich
Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Ma’mun Universiteti NTM
Niyazmetov Islambek Masharipovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma’mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI
Sardor Sharifzoda O’razboy Tabib o’gli
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent
Ma’mun Universiteti NTM
Matnazarov Javlanbek Kabulovich
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Ma’mun Universiteti NTM
Adilov Zafar Yunusovich
Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Ma’mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich
Psixologiya fanlari doktori, professor
Yaroslav davlat pedagogika universiteti
Xazova Svetlana Abduraxmanovna
Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belorusiya
Kalandarova Madina Baxadirovna
Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Ma’mun Universiteti NTM
Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna
Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma’mun
Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI
Yuldashev Baxrom Sobirjanevich
Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma’mun Universiteti NTM
Abdullayev Ravshanbek Babajonovich
Tibbiyot fanlari doktori, professor
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali
Esamuratov Aybek Ibragimovich
Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali
Samandarova Barno Sultonovna
Biologiya fanlari nomzodi, dotsent
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali
Tajiyeva Zebo Baxodirovna
Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali
Nazarova Maloxat Berdiboyevna
Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali
Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna
Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent
Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI
Sultanov Samandar Maxmud o`g`li
Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)
Ma’mun Universiteti NTM

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. Yakubova Matluba Tajiboevna
SHEVAGA XOS LEKSIK BIRLIKLARNING ERKIN SAMANDAR SHE’RIYATIDAGI BADIIY AHAMIYATI....8

2. Rayxan Madaminova
HOFIZ XORAZMIY “DEVON”IDAGI MA’NODOSH SO‘ZLAR TAHLILI....17

3. Yangibayeva Nodira, Rahimova Mohigul
HAYOT-MAMOT MOTIVINING IKKI XIL BADIIY TALQINI....25

4. Niyazmetova Shahlo Adamboyevna
ULUG‘BEK HAMDAM SHE’RLARIDA PARALLELIZMLARNING QO‘LLANILISHI VA O‘ZIGA XOSLIGI....31

5. Pirmatova Ozodaxon Saparboyevna
SHOLICHILIK LEKSIKASI VA GURUCHLI TAOM NOMLARINING LEKSIK-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI....35

6. Jumanyazova Muxabbat Xusinovna
XORAZM XALQ QO‘SHIQLARI LEKSIKASIDAGI AYRIM SO‘ZLARNING ETIMOLOGIYASI XUSUSIDA....40

7. Fayzullaeva Rukhshona Lutfulloevna, Melikova Martaba Numonovna
INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON THE COMMUNICATION PROCESS....44

8. Raufjon Maxmudov, Anaxon Vapayeva
O‘ZBEK VA RUS TILLARI LEKSIKASIDA ENG YANGI QATLAM....51

9. Ихтиёр Бабаназаров
XII АСР ХОРАЗМ ИЛМИЙ-АДАБИЙ МУҲИТИДА МАҲМУД ЗАМАХШАРИЙНИНГ ТУТГАН ЎРНИ....56

10. Rayxan Madaminova
HOFIZ XORAZMIY “DEVON”IDAGI KO‘P MA’NOLI LEKSIK BIRLIKLARNING ASARDAGI O‘RNI....62

11. Abdullayeva Poshshajon Usmon qizi
FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR VA ULARNING O‘RGANILISHI....69

12. Matyakubova Surayyo Abdullayevna
OGAHIYNING TARIXIY ASARLARIDA QO‘SHMA FE’LLAR SINONIMIYASI....73

13. Xo‘jamurodova Iroda Anvar qizi
SEMIOTIKA: NAZARIY ASOSLAR VA TADQIQOTLAR....78

IQTISODIYOT

1. Karimova Madina
XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING HUDUDIY XUSUSIYATLARI VA TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI BAHOLASH............................83
2. Baxtiyarova Sabohat Baxtiyarovna
STRATEGIK MENEJMENTNING O'ZBEKISTON SHAROITIDAGI TATBIQI........................91

PEDAGOGIKA

1. Davletov Erkaboy Yusubovich
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TAYANCH HAYOTIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI...95

2. Usanova Zulfiya Bozorovna
PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING GENEZISI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI....98

3. Odinaeva Gulshoda Shavkatovna
TARBIYA DARSLARI VOSITASIDA O'QUVCHILARDA IJTIMOIY DAXLDORLIK TUYG'ULARINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI...102

PSIXOLOGIYA

1. Raximov Bobur, Radjapova Dilnura
SHAXS IJTIMOIYLASHUVINING PSIXOLOGIK ASOSLARI...107

TARIX

1. Babajanova Nilufar Alisherovna
QUYI AMUDARYO TARIXIY-GEOGRAFIK REGIONIDA URBANISTIK JARAYONLAR. AHOLINING JOYLASHISHI VA TARIXIY TARAQQIYOT SAHIFASI.................................111

2. Bekchanov Doniyor
XORAZM JADIDLARI QARASHLARIDA DAVLAT VA JAMIYAT HAYOTINI MODERNIZATSIYALASH MASALALARI...115

3. Tajiyeva Umida Rajabboevna
O'ZBEK XALQI MADANIYATIDA TABIATGA MUNOSABATNING BA'ZI MASALALARI...119

4. Tilovboyeva Mardona Aybekovna
O'RTA OSIYO MINTAQASI TABIIY-GEOGRAFIK HOLATI, HUDUDIY CHEGARALARI MASALALARIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR...123

5. Исмаилов Улугбек Сапарбой огли
ПРОБЛЕМА ХИЩНИКОВ В ЭКОЛОГИИ ДРЕВНЕГО ПЕРИОДА ХОРЕЗМСКОГО ОАЗИСА..127

6. Rajabova Zuhra Sa'dullayevna, Raximova Intizor Rustamovna
XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSHIDA TURKISTONDA TA'LIM TIZIMI TRANSFORMATSIYASINING BA'ZI MASALALARI...132

7. Marimov Muzaffar Erkinovich
XX ASRNING 20-30-YILLARI XORAZM OKRUGIDA SOG‘LIKNI SAQLASH SOHASI VA UNDAGI O‘ZGARISHLAR..137

8. Bekchanov Doniyor
AVAZ O‘TAR QARASHLARIDA JADIDCHILIK G‘OYALARI...141

9. Sultanov Samandar Mahmud o‘g‘li
XORAZM VOHASI VA G‘ARBIY SO‘G‘D HUDUDLARINING GEOGRAFIK SHAROITI, HUDUDIY CHEGARALARI MASALALARI...145

10. Abdullayev Abdurasul Abdulpattoevich
QUR’ONI KARIM OYATLARINI TAVIL QILISHDA ISHORIY TAFSIRLARNI O‘RNI.......149

11. Misrbekova Makhliyo
THE REPRESENTATION OF USTRUSHANA’S HISTORY IN NUMISMATIC SOURCES...155

12. Bekimbetov Bahodir Mirzabaevich
YANGI O‘ZBEKISTONDA OROL FOJIASINI HAL ETISHGA YONDASHUVNING TUBDAN O‘ZGARISHI VA UNING NATIJALARI...161

13. Xayitmuratova Zaynura G‘aybullayevna
QADIMGI MARKAZIY OSIYO XALQLARINING METROLOGIK TIZIMI: O‘LCHOV BIRLIKLARINING PAYDO BO‘LISHI VA RIVOJLANISHI...167

ISSN: 2181-0000
www.tadqiqot.uz
«MA'MUN SCIENCE» JURNALI
ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»
JOURNAL «OF MAMUN SCIENCE»

Jumanyazova Muxabbat Xusinovna -
Abu Rayhon Beruniny nomidagi
Urganch davlat universiteti prof.v.b.,
filologiya fanlari nomzodi
khiva1970@mail.ru

XORAZM XALQ QO'SHIQLARI LEKSIKASIDAGI AYRIM SO'ZLARNING ETIMOLOGIYASI XUSUSIDA

http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.15670076

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Xorazm xalq qo'shiqlarida tez-tez uchraydigan *yap* so'zining etimologiyasi tahlil qilinadi. Muallif ushbu leksemaning tilshunoslikdagi turli qarashlarini bayon etib, uning qadimgi Xorazmiy tilga oid yoki umumturkiy *yap-* fe'l o'zagidan kelib chiqqanligiga oid ilmiy yondashuvlarni taqqoslab ko'rsatadi. Shu bilan birga, xalq og'zaki ijodida til va madaniyat munosabatlari, lingvomadaniy qatlamlar, shevalar va dialektlar orqali xalqning tarixiy-madaniy tafakkuri ifodalanganini ilmiy asosda yoritadi. Maqola xalq qo'shiqlari leksikasidagi tarixiylik, etimologik qatlamlar va madaniy merosning til vositasida saqlanishi jarayoniga ilmiy yondashuvni taklif qiladi.

Kalit so'zlar: Xorazm xalq qo'shiqlari, yap so'zi, etimologiya, umumturkiy ildiz, Xorazmiy til, dialektologiya, lingvomadaniyat, xalq og'zaki ijodi, suv atamalari, tarixiy til qatlamlari.

Jumanyazova Mukhabbat Khusinovna –
Acting Professor at Urgench State University
named after Abu Rayhon Beruni,
Candidate of Philological Sciences

ON THE ETYMOLOGY OF CERTAIN WORDS IN THE LEXICON OF KHOREZM FOLK SONGS

ANNOTATION

This article analyzes the etymology of the word *yap*, which frequently appears in Khorezm folk songs. The author presents various linguistic perspectives on this lexeme and compares scholarly approaches that trace its origin either to the ancient Khorezmian language or to the common Turkic verbal root *yap-* ("to cover, to build"). The article also explores the relationship between language and culture in oral folklore, highlighting how linguistic and cultural layers, dialects, and regional speech reflect a people's historical and cultural consciousness. It offers a scholarly approach to the preservation of cultural heritage through the lexicon of folk songs.

Key words: Khorezm folk songs, yap, etymology, common Turkic root, Khorezmian language, dialectology, linguistic culture, oral folklore, water terminology, historical language layers.

Джуманиязова Мухаббат Хусиновна –
исполняющая обязанности профессора
Ургенчского государственного университета имени Абу Райхона Беруни,
кандидат филологических наук

О ЭТИМОЛОГИИ ОТДЕЛЬНЫХ СЛОВ В ЛЕКСИКЕ ХОРЕЗМСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается этимология слова *yap*, часто встречающегося в хоразмских народных песнях. Автор излагает различные лингвистические взгляды на данную лексему и сравнивает научные подходы, связывающие её происхождение с древнехорезмийским языком или с общетюркской глагольной основой *yap-* («закрывать», «строить»). Кроме того, в статье научно освещаются связи между языком и культурой в устном народном творчестве, а также отражение историко-культурного сознания народа через диалекты, наречия и лингвокультурные слои. Работа предлагает научный подход к сохранению культурного наследия через лексику народных песен.

Ключевые слова: Хорезмские народные песни, слово *yap*, этимология, общетюркский корень, хорезмийский язык, диалектология, лингвокультура, устное народное творчество, водная терминология, исторические языковые слои.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

Dunyo tilshunosligida xalq og'zaki ijodi asarlari tilidagi leksik birliklarning ma'no tabiatini ochib berish, ulardagi til va madaniyat munosabatlarini aniqlash va mavzuiy tasniflash masalalari tilshunoslarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Shu nuqtayi nazardan Xorazm vohasi folklori materiallaridagi serqatlam lingvomadaniy ko'lamning tarixiy asoslari, tavsifi va tasnifi borasidagi masalalarni tadqiq qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, har bir xalq madaniy o'ziga xosligini saqlab qolishga jiddiy e'tibor qaratilayotgan bugungi globallashuv davrida folklor tilini ilmiy tadqiq qilish orqali har bir millatning etnogenezisi, moddiy va ma'naviy madaniyati til bilan bog'liq tarzda o'zining ilmiy-nazariy asosini topishini isbotlamoqda. Xorazm xalq qo'shiqlari og'zaki ijod mahsuli sifatida xalq shevalari tarixi, ularning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashda manba sifatida xizmat qiladi.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI

O'zbek xalq qo'shiqlarining badiiy xususiyatlari, poetikasi va janriy belgilari folklorshunoslik yo'nalishida M.Alaviya, J.Qobulniyazov, U.Jumanazarov, S.Ro'zimboyev, N.Quronboyeva va boshqalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Xalq qo'shiqlarining lisoniy xususiyatlari tahlili esa F.Xayitova, M.Yoqubbekova va boshqa tadqiqotchilar tomonidan amalga oshirilgan [1].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Xorazm folklori, xususan, xalq qo'shiqlarida yap so'zi ko'p uchraydi: Eshikingni aldi *yap*dir, *Yap*dan su(v) alg'an savapdir [2]. Mazkur qo'shiq satrlaridagi *yap* so'zi etimologiyasi juda munozarali. Uni xorazmiy tilida aniqlik artikli i [3] va suv ma'nosidagi *ap* birikuvidan tashkil topgan deb talqin qilish mumkin. Xorazmiy tilida *i* aniqlik artikli fors tildagi noaniqlik "yo"si (*mehribone, dilsintone*dagi kabi) ingliz tilidagi noaniqlik artikli *a* bilan bir umumiy manbaga [4] borib taqaladi. Suv ma'nosidagi *ap* proto-hind-evropa (Proto-Indo-European) manbaga ega. Olimlar bu til uchun "suv" ma'nosidagi *$h_2$ep-* (yoki soddaroq yozuvda *ap-*) o'zagini tiklashadi. Bu o'zak ko'pincha harakatdagi suv, daryo kabi ma'nolarni anglatgan. Proto-hind-eroniy (Proto-Indo-Iranian) yo'nalishda esa hind-eron tillarining umumiy ajdodida bu o'zak **hāp-* shaklini olgan (proto-hind-evropa *h_2 tovushi ko'pincha **p* oldidan hind-eroniy tillarda *ā* tovushiga aylangan yoki undoshni cho'zgan). Proto-eroniy (Proto-Iranian) – eroniy tillar uchun bobotilda bu so'z **āp-* shaklida (muannas ot) mavjud bo'lgan. Qadimgi eroniy tillardan avestoviyda *ap-* (suv), qadimgi fors tilida *api-* (qo'shma so'zlar tarkibida "suv"), o'rta fors tili (pahlaviy): *p̄ (āb)* shaklida yozilgan va talaffuz qilingan. Yangi fors tili (mumtoz va hozirgi): آب *āb /ob* shakliga kelgan. Eroniy tillarda so'z o'rtasi

yoki oxiridagi /p/ tovushining jaranglilashib /b/ yoki /v/ ga oʻtishi xos hodisadir. Bu oʻzakning qadimiyligini boshqa hind-evropa tillaridagi qarindosh soʻzlar ham tasdiqlaydi. Masalan, hind guruhi: sanskrit *áp-* – suv, “Veda” larda *ā́pas* – koʻplikda, “suvlar”). Boshqa eroniy tillar: pushtu *obə* – suv, kurdcha *av* – suv, balujiy *āp* – suv. Boshqa hind-evropa guruhlari: litvacha *ùpė* – daryo), eski irland tili *ab* –daryo, lotincha *amnis* – daryo (< **abnis*dan boʻlishi mumkin), eski pruss tili *ape* –daryo.

Ob soʻzining *porloqlik, yaltirash, obroʻ, qadr-qimmat* kabi ma’nolari ham bor. Bu ma’nolar katta ehtimol bilan yangi fors tilining oʻzida rivojlangan ikkilamchi ma’nolardir. Ularning paydo boʻlishiga suvning (ayniqsa, toza suv, marvarid) yiltiroqligi, jilosi bilan bogʻliq assotsiatsiya (koʻchma ma’no) sabab boʻlishi mumkin. *Obroʻ* (Xorazm shevalarida *abray*) soʻzidagi *ob* aslida shu suv ma’nosidagi *ob* bilan bogʻliq (ob + roʻ(y) – yuzning suvi, ya’ni yuzning nuri, ifodasi, qadri). F.Abdullayev quyidagi misolni keltiradi: Yap boʻyida oʻtiribdi sevyan yor, sevyan yora salomimni olib bor [5]. Bu soʻzning etimologiyasi borasida bir necha nufuzli olimlar uning qadimgi Xorazm tilidan oʻzlashganligini taxmin qilishadi. Jumladan, Y.Bensing turkiy tillardagi, xususan Xorazm shevasidagi /jɑp/ shaklini qadimgi Xorazm tilidagi *yʾb* (kanal/ariq) soʻziga bogʻlaydi. Uning fikricha, yuqorida ta’kidlangan, xorazmiycha *yʾb* shakli muzakkar jinsiga oid *ʾy* artikli va *ʾb* (“suv”) soʻzining birikuvidan hosil boʻlgan [6]. Bunda asos qilib olingan *ʾb* (“suv”) soʻzi oʻz navbatida umumeroniy **āp-* (“suv, oqim, daryo”) oʻzagiga borib taqaladi [7]. Ta’kidlash joizki, bu soʻz turkman tilida (ýap /jɑp/) va Chorjoʻy shevasida (/jɑp/) ham aynan shu ma’noda qoʻllaniladi. Biroq adabiy oʻzbek tilida "yop" soʻzi koʻproq dialektal birlik sifatida qaraladi [8].

Shunga qaramay, uning Xorazm vohasi uchun qadimgi substrat qatlamga oidligini bir qancha olimlar ta’kidlashgan. F. Abdullayev bu soʻzni ehtimoliy xorazmiy soʻzlar qatoriga kiritgan [5.141]. Taniqli xorazmshunos V.A. Livshits esa bu leksemani Xorazm hududida saqlanib qolgan xorazmiy leksikasiga yaqqol misol sifatida keltirgan [9].

Ikkinchi tomondan *yap* soʻzi substrat emas, turkiy soʻz sifatdida qaraladi. Turkiy tilshunoslikda *yap* soʻzining etimologiyasi ancha puxta oʻrganilgan va umum qabul qilingan ilmiy qarash mavjud. *Yap* koʻplab turkiy tillarda ariq, kanal, yopiq kanal/quvur, toʻgʻon ma’nolarida uchraydi. Masalan, turkman tili: *ýap* (ariq, kanal), qadimgi turkiy til: *yap-* (yopmoq, berkitmoq); *yapıɣ* (yopiq, qoplama); turk tili: *yapmak* (qilmoq, yasamoq, qurmoq); *yapı* (inshoot, bino), qozoq tili: *jap* (yopmoq); *jappa* (toʻgʻon), qirgʻiz tili: *jap* (yopmoq); *japma* (toʻgʻon, kichik ariq). Nufuzli turkologlarning etimologik lugʻatlarida (J.Klouson, M.Ryasyanen, E.Sevortyan va boshqalar) *yap/yop* (ariq) soʻzi umumturkiy **yap-* fe’l oʻzagidan kelib chiqqani aytiladi. Bu oʻzakning asosiy ma’nolari: 1) **yopmoq, berkitmoq, qoplamoq**: Bundan kelib chiqib, yap/yop dastlab usti yopiq kanal/quvur yoki qirgʻoqlari berkitilgan, chegaralangan suv yoʻli ma’nosini anglatgan boʻlishi mumkin; 2) **yasamoq, qurmoq, inshoot qilmoq**: Turk tilidagi yapmak (qurmoq), yapı (inshoot) soʻzlari ham shu oʻzakka bogʻliq. Bundan kelib chiqsa, *yap* yasalgan, qurilgan inshoot (suv uchun) ma’nosini bildirgan boʻlishi mumkin.

J.Klouson *yap-* (to cover, shut), *yapıɣ* (covered), *yapma* (covering) maqolalarida *yap* shaklini aynan *irrigation channel* (sugʻorish kanali) ma’nosida ham keltiradi va uni *yap-* (yopmoq) fe’li bilan bogʻlaydi [10]. M.Ryasyanen ham bu soʻzni *jap-* fe’liga bogʻlaydi [11]. E.V.Sevortyan tomonida *jap/jop/jep* shakllari tahlil qilingan va ularning kelib chiqishi *jap-* (yopmoq, qurmoq) fe’liga bogʻlangan[12].

XULOSA

Demak, ishonchli etimologik lugʻatlar va turkiy tillar qiyosiy tahliliga koʻra, *yap* soʻzi umumturkiy **yap-* (yopmoq, berkitmoq, qoplamoq, yasamoq, qurmoq) fe’l oʻzagidan kelib chiqqan. Xorazm xalq qoʻshiqlarida koʻpalab uchraydigan bu soʻz Xorazm shevasiga ham, boshqa turkiy tillarga ham shu oʻzakdan meros boʻlib oʻtgan. Ma’nosi katta ehtimol bilan “chegaralangan/qurilgan suv yoʻli> ariq/kanal” shaklida rivojlangan.

Iqtiboslar/References/Сноски

1. Alaviya M. Oʻzbek xalq qoʻshiqlari.- Toshkent: OʻzFan, 1959; Жуманазаров У. Узбекские народные исторические песни: автореф.дис…канд.филол.наук.- Ташкент, 1982; Roʻzimboyev S. Xorazm vohasi oʻzbek xalq qoʻshiqlarining gʻoyaviy-badiiy xususiyatlari: Filol.fan.nomz. …dis.avtoref. – Toshkent, 1971; Xaitova F.B. Nikoh toʻyi qoʻshiqlarining lisoniy talqini: Filol.fan.nomz. …dis.avtoref. – Tashkent, 1998. – 24 b.; Jumaniyozova M.X. Xorazm xalq qoʻshiqlari leksikasi: Filol.fan.nomz. …dis.avtoref. – Toshkent, 1999. – 24 b.; Yoqubbekova M. Oʻzbek xalq qoʻshiqlarining lingvopoetik xususiyatlari: Fil. fan. d-ri ...dis. – Toshkent, 2005.

2. Xorazm ogʻzaki ijodi durdonalari.- Urgach, 1993.

3. Фрейман А.А. Артикль в хорезмийском языке. — Советское востоковедение. 1948, № 5.

4. Abdurahmonov Gʻ., Rustamov A. Navoiy tilining grammatik xususiyatlari. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1984.

5. Abdullayev F.A. Oʻzbek tilining Xorazm shevalari – Tashkent: Fan, 1961.

6. Benzing J. Chwaresmischer Wortindex. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983.

7. Расторгуева В.С., Эдельман Д.И. Этимологический словарь иранских языков. – М.: Восточная литература, 2000. – Том I. – С. 311.

8. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. Oltinchi jild. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2022. – B. 222.

9. Лившиц В.А. Иранские языки народов Средней Азии // Народы Средней Азии и Казахстана. – Том. I / С.П. Толстов. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1962. – С. 140.

10. Clauson, G. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford, 1972.

11. Räsänen, M. Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki, 1969.

12. Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков.- Москва, 1974-2003.

ISSN 2181-9696

Doi Journal 10.26739/2181-9696

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 5 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

ТОМ 3, НОМЕР 5

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 5

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000